

Tiina Väre

Keminmaan vanhan kirkon muumion merkityksestä

Lectio praecursoria 28.4.2017

Kirkkoherra Rungiuksen ura ja elämä

Kuolema ei erottanut erästä entisten aikojen kirkkoherraa seurakunnastaan. Edelleen lähes neljä sataa vuotta kirkkoherra Nikolaus Rungiuksen kuoleman jälkeen hänen ruumiinsa odottaa maatumistaan kotikirkon lattialankkujen suojissa. Rungius onkin epäilemättä Suomen tunnetuin historiallinen henkilö, jonka ruumis on säilynyt muumioitumisen johdosta.

Rungius palveli 1600-luvun alussa nykyisen Suomen Lapista laajoja alueita käsittäneen Kemin seurakunnan kirkkoherrana (Vahtola 1997a: 151–152; 1997b; Väänänen 2011a; Hiekkänen 2014: 508). Hän ei kuitenkaan ollut kotoisin Kemin alueelta. Useimpien tuohon aikaan Pohjois-Suomessa palvelleiden pappien tavoin Rungius oli saapunut etelästä. Hänen juurensa periytyivät Ryngön ratsutilalle, Loimaan Onkijoelle, joka sijaitsee lähellä nykyisen Suomen alueen tärkeintä keskiaikaista kaupunkia, Turku. Vaikka tarkka vuosi ei ole tiedossa, hän lienee syntynyt vuoden 1560 tienoilla osaksi arvostettua, paikallista pappissukua. Esimerkiksi hänen isänsä ja veljensä toimivat lähiseutujen seurakunnissa kirkkoherroina ja sukuun kuului myös muita,

ainakin paikallisessa mittakaavassa merkittäviä henkilöitä. (Hyötyniemi 1953: 37–38; Hedman 1969: 90; Vahtola 1997a: 156–157; 1997b.) Näin ollen pappisura lienee ollut luonnollinen ratkaisu myös Rungiukselle (Väre 2017: 46).

Valitettavasti yksityiskohdat niin Rungiuksen ammatillisen kuin yksityisen elämän käänteistä ovat enimmäkseen hämärän peitossa. Hänen uransa oli kuitenkin alkanut kotiseudulla, mutta ilmeisesti 1500-luvun lopulla hän siirtyi kappalaiseksi Suomen länsirannikolle, todennäköisesti Kokkolan tai Uudenkaarlepyyn seurakuntaan. Vuosisadan vaihteessa noin nelikymmenvuotias Rungius jälleen muutti – nyt entistä kauemmas pohjoiseen tullakseen Kemin seurakunnan kappalaiseksi. Hän avioitui Kemin silloisen kirkkoherran vuosikymmeniä nuoremman tyttären, Helenan, kanssa. (Hyötyniemi 1953: 38; Kallinen 1990: 125; Vahtola 1997a: 156; 1997b; Väänänen 2011a.)

Oletettavasti viimeistään vuoden 1614 aikana Rungiuksen iäkkään apen Simon Ruuthin terveysongelmat pakottivat edelleen kappalaisena toimineen Rungiuksen ottamaan hoitaakseen ainakin osan kirkkoherran velvollisuuksista (Vahtola 1997a: 156; Väänänen 2011a; 2011b). Joka tapauksessa vielä vuoden 1615 heinäkuussa appi oli virallisesti seurakunnan kirkkoherra (Väänänen 2011b). Pian tämän jälkeen Ruuthin virkakausi lienee kuitenkin

tullut äkilliseen päätökseensä: hän kuului yllättäen tuupertuneen ja kuolleen saarnatuoliin kesken saarnansa (Cajanus 1927: 90). Kohta hänen sijaisensa, kappalainen Rungius, vihittiin myös virallisesti Kemin seurakunnan seuraavaksi kirkkoherraksi (Hedman 1969: 90; Itkonen 1984 [1950]: 58; Vahtola 1997a: 156–157; Väänänen 2011a). Tosin joissakin lähteissä mainitaan kolmaskin, Ruuthin ja Rungiuksen välillä palvellut kirkkoherra, Benedictus Savolainen. Hänen kohtalokseen olisi koitunut ohivirtaavan Kemijoen koski hieman kirkolta ylävirtaan. Tarinan mukaan kirkkoherran hukkumisen jälkeen sitä ryhdyttiin kutsumaan Pentinkoskeksi. (Cajanus 1927: 90; ks. myös Vahtola 1997a: 156.)

Kirkkoherra Rungius jatkoi virassaan ainakin vuoteen 1628, ja menehtyi seuraavana vuonna. Valitettavasti hänen kuolemansa tarkempi ajoitus ei ole tiedossa. Todennäköisesti kylmäkuivumisesta johtuva muumioituminen vihjaisi sen tapahtuneen kylmempien kuukausien aikana, mikä alueen subarktisesta ilmastosta johtuen kuitenkin rajaa mahdollista aikaa vain jonkin verran. (Oikelmus 1984 [1950]: 63; Kallinen 1990: 125; Väre 2017: 48.) Joka tapauksessa, Kemin seurakunnan seuraava kirkkoherra, Johannes Olai Pictorius, vihittiin virkaan vasta vuonna 1630 (Cajanus 1927: 90; Vahtola 1997a: 156).

Kirkkoherran muumiosta

Rungiuksen ilmeisesti pian neljäsataa vuotta säilyneet maalliset jäännökset ovat hyvä esimerkki suomalaiskirkkojen alapohjiin tehdyissä haudoissa tapahtuneesta muumioitumisesta. Kyseessä ei kuitenkaan ole parhaiten säilynyt muumiomme – ei edes Keminmaan vanhassa kirkossa. (esim. Núñez et al. 2008; Väre 2017: 99.) Kirkkoherran muumion syntyä on vuosisatojen aikana selitetty usein eri tavoin, vaikka melko todennäköinen syy muumioitumiselle onkin yksinkertaisesti hautapaikan valinta. Kirkon alapohjan riittävän kuivuuden, ilmas-

tosta johtuvan viileyden, sekä rakenteiden mahdollistaman tehokkaan tuulettumisen uskotaan kohtalaisella varmuudella selittävän ilmiötä. (Calamnius 1868: 201; Kallinen 1990: 126–127; Núñez et al. 2008: 126–127.) Olosuhteisiin tarkemmin porautuvat, Oulun yliopiston arkeologien suorittamat tutkimukset ovat kuitenkin parhaallaan käynnissä (Väre 2017: 41–44; Väre et al. [käsikirjoitus]).

Toisaalta jopa balsamointia on epäilty kirkkoherran ruumiin säilymisen syyksi, vaikkei se lainkaan sopisi perinteisiin suomalaisiin hautustapoihin (Kallinen 1990: 126; Väänänen 2011a). Lisäksi 1800-luvulla brittiläisen tutkijaryhmän on mainittu tutkineen muumiota balsamointiaineiden varalta päätyen lopputulokseen, että niiden käyttö lieene ollut epätodennäköistä (Kaiku 1887: 3; Oikelmus 1984 [1950]: 63). Vaikka balsamointiaineita olisikin käytetty, niiden jäänteiden havaitseminen vuosisatojen jälkeen olisi käytännössä kovin haastavaa (Kallinen 1990: 126). Ruotsissa kuninkaallisten ruumiita tiedetään balsamoidun, jotta ne kestäisivät paremmin pitkien ruumiinvalvojaisten ajan ja jotta kuninkaallisten piirteiden tarkastelu olisi halutessa mahdollista myöhemminkin (esim. Nyberg 2010: 25).

Kirkkoherra Rungiuksen ruumiin säilymisestä oltiin tietoisia viimeistään 1700-luvun alussa, sillä seurakunnan arkistot paljastavat, että vuoden 1704 lokakuussa hänen jo pahoin maatunut arkkunsa korvattiin uudella (Kirkon tulojen ja menojen tilit 1700–1716 IIIT: 2, Pääkirjat, Kemin seurakunnan arkisto, OMA; Itkonen 1976: 20; Huurre 1983; Kallinen 1990: 129). Tämä lieene ollut ensimmäinen arkun vaihto, vaikka ei todellakaan viimeinen. Arkut nimittäin jatkoivat maatumistaan Rungiuksen näennäisesti ajan hampaan ulottumattomissa olevan muumion ympäriltä. Tällä hetkellä kirkkoherra käyttää vähintään neljättä, ellei jopa viidettä arkkuaan (esim. Cajanus 1927: 29; Borg 1944; Knihtilä 1982). Nykyiselle paikalleen Keminmaan vanhan kirkon alttarin pohjoispuolelle hänen muumionsa siirrettiin viimeisimmässä,

esittelytoimia helpottavassa, lasikannel-
lisessa arkussaan ilmeisesti 1930-luvulla.
Muumion esilläpidolla on kuitenkin huo-
mattavasti tätä pidemmät perinteet, sillä se
on mahdollisesti jo 1700-luvulla ollut kiin-
nostuneiden vapaasti saavutettavissa alku-
peräisellä hautapaikallaan lattian alla, kir-
kon kaakkoiskulmauksessa. (Hautaluettelo
1728–1728 IAI:1, Hautausmaata ja -kappe-
lia koskevat asiakirjat, Kemin seurakunnan
arkisto, OMA; Cajanus 1927: 28–29; Huur-
re 1983; Kallinen 1990: 129.) Vasta vuon-
na 1892, muumion rapistuneesta kunnosta
huolestuneen piispan pyynnöstä, siirrettiin
se seurakunnan edustajien valvontaan ja
lukkojen taakse (Piispantarkastuksenpöy-
täkirjat 1862–1978: 14.–17.9.1892, Oulun
hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto Eb:
32, OMA; Kallinen 1990: 129).

Vaikka muumio on säilyttänyt ihmis-
muotonsa melkoisen hyvin, muutamien
ihossa olevien reikien lisäksi myös sen oi-
kea kyynärvarsi puuttuu. Tämä on huomi-
oitu jo eräässä vuonna 1868 ilmestyneessä
teoksessa. Vaikka jäsenen nykyinen sijainti
on tuntematon, voidaan vahingoittuminen
kohtalaisella varmuudella ajoittaa vuoden
1747 jälkeiseen aikaan, sillä tuolta vuodel-
ta tunnetaan dokumentti, jossa muumion
täydellistä kuntoa on keuhuttu (Calamnius
1868: 201; Vahtola 1997a: 156; Väre 2017:
50). Irronnut kyynärvarsi ei kuitenkaan
ole ainoa puute muumion kunnossa, sillä
vuonna 2011 suoritettu tietokonetomo-
grafia paljasti myös suurimman osan kau-
larakenteista puuttuviksi (Niinimäki et al.
2011; Väre et al. 2011; 2015; Väre 2017: 68).

On epäselvää, ovatko molemmat vau-
riot tapahtuneet samanaikaisesti. Etenkään
muumioituneiden jäänteiden uloimpien
osien, kuten hauraiden kaularanteiden va-
rassa olevan pään tai vartalosta irrallleen
kuivuneiden raajojen irtoaminen muumi-
oita käsiteltäessä ei ole erityisen epätaval-
lista, eikä se välttämättä varsinaisesti kerro
varomattomasta otteesta (Väre et al. 2015;
Väre 2017: 77; Cameron & Oxenham 2012).
Muumiota onkin vuosisatojen kuluessa
jouduttu siirtämään useita kertoja – vähin-
tään arkusta toiseen (esim. Väre 2017: 49).

On mahdollista, että se on vahingoittunut
näiden toimien yhteydessä, vaikka kansan-
taruissa muumion tanssittamisesta ja jopa
tahallisesta turmelemisesta on syytetty
milloin päihtyneitä vihollisotilaita, mat-
kamuistoa havittelevaa innokasta turistia
tai kortinpelaajia, milloin laiskaa suntio-
takin (Calamnius 1868: 201–202; Castrén
1894: 58, alaviite; Cajanus 1927: 28, 2. ala-
viite; Oikelmus 1984 [1950], 64–65; Itko-
nen 1976: 16; Kallinen 1990: 128; Väre et
al. 2015).

Tarujen Rungius kristinuskon sanoman vahvistajana

Huolimatta Rungiuksen kohtuullisesta
kuolemanjälkeisestä maineesta, hänen elä-
mästään ei oikeastaan tiedetä paljoakaan.
Häntä on kuitenkin käsitelty verraten laa-
jalti paikallisessa kansantarustossa, vaika
tarinat ilmeisesti suurelta osin ovatkin
syntyneet paljon hänen aikansa jälkeen
(Kallinen 1990: 124, 127–129, 133). Luul-
tavasti tunnetuin Rungiuista käsittelevistä
legendoista selittää hänen muumionsa
erikoislaatuista säilymistä. Pääpiirteissään
hänen mainitaan saarnanneen, ettei hänen
ruumiinsa katoaisi, tai “muuttuisi tomuksi
ja tuhkaksi”, mikäli hänen sanansa olisivat
totta. Samassa yhteydessä hänen kerro-
taan luvanneen rukouksen kuivan kauden
päättävästä sateesta toteutuvan, mikäli
seurakuntalaiset siihen vilpittömin mielin
yhtyisivät. Seurakuntalaisten ihmetykseksi
ennustus niin sateiden saapumisesta kuin
ruumiin säilymisestäkin olisi sitten käynyt
toteen. (Fellman 1906: 324; Kallinen 1990:
127; Vahtola 1997b.)

Vaikka muumion olemassaolo on alun
alkaen todennäköisesti ollut vain paikal-
listen tiedossa, eikä sen esittelytoiminta
kovinkaan laajamuotoista, ajan kuluessa
muumiosta tuli tärkeä vierailukohde
– ehkä jopa katolisen kirkon pyhänjään-
nöksiä muistuttava epävirallinen reliikki.
Aikanaan “ihmeettä” muistuttanut ruu-
miin säilyminen yhdistettynä julistuksiin
jumalallisesta taustavaikutuksesta todella

muistuttaakin pyhäinjäännöskulttia. Rungius oli kuitenkin jo seurakunnan kuudes tai seitsemäs luterilainen kirkkoherra, ja kun hänen muumioitumisensa viimeistään 1700-luvun alkuun mennessä kävi ilmeiseksi, oli jo hyvinkin toista vuosisataa julistettu ”uusi oppi” varmasti juurtunut ainakin seurakunnan keskeisimmille alueille. Lisäksi on hyvä huomioida, että tarinat Rungiuksen ihmeellisestä säilymisestä periytyvät luultavasti vasta 1800-luvulta. (Cajanus 1927: 90; Kallinen 1990: 129, 133; vrt. esim. Piombino-Mascalì et al. 2010: 357.)

Kun arkku korvattiin uudella ensimmäisen kerran, on muumion jo täytynyt olla useimpien seurakuntalaisten henkilökohtaisen muistin kantamaa vanhempi. Rungiuksen muumiota, kuten muitakaan kirkon alla lepääviä vainajia, ei kuitenkaan ollut unohdettu. Nehän olivat läsnä yhteisön tärkeimmällä kokoontumispaikalla, ja ehdoton osa kollektiivista muistia yhdistäen menneen ja nykyisyyden varsin konkreettisella, aisteinkin havaittavalla tavalla (vrt. esim. Symonds et al. 2015: 81; Nielsen 2008: 208–210). Ehkei kirkkohautaustavan suosio vihjaakaan toiveesta hiljaa hävitä pois maallisesta yhteydestä, vaan ennemminkin säilyttää asema läheisten ajatuksissa vielä kuoleman jälkeen.

Vaikkei kirkkoherran muumio olekaan ainoa laatuaan, on hänen kuollutta ruumistaan käsitelty muista vainajista poikkeavalla tavalla. Sen sijaan, että se olisi haudattu niin, että tämän kauan sitten eläneen miehen yksityinen ruumis ja identiteetti olisivat lopulta unohtuneet, sen osakseen saama huomio näyttää muuttaneen sen julkiseksi omaisuudeksi. Vaihtuvien sukupolvien katseiden alla tämä entisten aikojen kirkkoherra on ikään kuin yhä uudelleen täytynyt elämästä. Samalla hänen muumionsa on sallinut katselijoilleen vilauksen menneestä, kadotetusta ajasta. Se on todennäköisesti jo melko varhain toiminut eräänlaisena Kemin seudun paikallisentiteetin edustajana, millaiseksi se kai nykyisinkin tuolla alueella koetaan. (Kallinen 1990: 131; Väre et al. 2015; Väre 2017: 75, 99.) Ehkä epätavallinen historia salliikin

muumion rinnastamisen toisenlaisiin monumentteihin ja muistomerkkeihin: ne ovat usein erilaisten merkkihenkilöiden hautoja, jotka oletusarvoisesti pitävät sisällään myös kyseisen henkilön ruumiin (Väre 2017: 76).

Monumentteihin liitetään tulkintoja menneestä ja ne ovat usein tärkeässä osassa kollektiivisten identiteettien rakentamisessa ja yhteenkuuluvaisuuden tunteen luomisessa. Niiden näennäinen pysyvyys esittää ne menneiden tapahtumien puolueettomina todistajina, vaikka monumentit todellisuudessa ainoastaan symbolisesti esittävät – ja samaan aikaan legitimoivat ideologioita ja valittuja tulkintoja historiallisista tapahtumista. Näin ne myös heijastavat nykyisyyttä, paljastaen sen, mikä menneestä halutaan kyseisellä hetkellä unohtaa, tai päinvastoin, säilyttää tulevaisuuteen. Tällä tavoin monumentit edesauttavat ideologisten, uskonnollisten tai poliittisten vallanpitäjien sekä traditioiden vakiinnuttamista – tai yhtä hyvin – niiden kaatamista. Myös Rungiuksen muumioon liitettyjen kaltaiset kertomukset voivat luoda yhtenäisyyttä ihmisten välille. Kuitenkin – minkä tahansa muun monumentin tavoin – hänen muumioonsakin liitetty merkitykset on jokaisen sukupolven luotava uudelleen. Tyyppillisesti ne varioivat myös sosiaalisten ja demografisten ryhmien välillä. Sen sijaan, että ne olisivat pysyviä tai yhdenmukaisia sen kanssa, millaisiksi ne on virallisesti tarkoitettu, nämä merkitykset ovat aina vuorovaikutuksessa kokijan kanssa, ja näin kiinni kontekstissa. (Esim. Alderman & Dwyer 2009: 51–52, 56; Knapp 2009: 47–49; Abrahams 1968.)

Rungiuksen muumio on katolisen kirkon reliikkien tapaan epäilemättä toiminut kirkollisen vallan sanansaattajana ja siinä roolissaan raamatullisen totuuden varsin vakuuttavana ja konkreettisena julistajana. Vuosisatojen ajan se lienee aikaansaanut voimakkaita tuntemuksia, näin vahvistan kristinopin sanomaa muumion luona vierailleiden ihmisten mielissä. (Kallinen 1990, 132; Väre et al. 2015; Väre 2017, 76). Kuten on jo aiemminkin huomioitu,

kirkkoherran muumio tavallaan edelleen jatkaa papillista työtä ja levittää evankeliumia kannustaen kristinuskoon toimiesaan käytännön todisteena sen voimasta kuoleman valtaa ja katoamista – kenties kadotustakin – vastaan (Cajanus 1927: 28, 2. alaviite). Tulkintaa tukemaan ovat lisäksi muodostuneet uskonnollisävytteiset, muumioitumista selittävät legendat (esim. Fellman 1906: 324; Cajanus 1927: 28, 2. alaviite; Kallinen 1990: 127–128, 133).

Tarina Rungiuksen muumioitumisen ennustavasta saarnasta (Fellman 1906: 324) ohitetaan monissa yhteyksissä pelkkänä kirkon oppia tukevana sepitteenä, joka olisi syntynyt vasta (Kallinen 1990: 129, 133), kun hänen ruumiinsa tarjoama markkinointipotentiaali olisi jo käsitetty. Todellisuudessa kirkkoherra Rungius, kuten hänen aikalaisensakin olivat kuitenkin tietoisia kirkkohaudoissa tapahtuneesta muumioitumisesta. Rungiuista edeltäviä kirkonmiehiä lienee haudattu seurakunnan kirkkojen alle, missä aiempia vainajia oli mahdollista nähdä uusia hautauksia tehdessä ja missä kirkkoherra toki tiesi myös oman hautapaikkansa aikanaan sijaitsevan (vrt. Paavola 1997: 2, 4; Paavola 1998: 36, 146–147). Näin ollen ei ole lainkaan mahdotonta, että hän olisi todella odottanut myös oman ruumiinsa säilyvän ja jopa uskonut sen johtuvan jumalallisesta väliintulosta. Ennen nykyaikaisen tieteellisen ajattelun läpimurtoa tämä olikin täysin kelvollinen selitys vielä tuolloin muutoin selittämättömille tapahtumille. (Numbers 2003: 265–266; Väre et al. 2015; Väre 2017: 79.)

Lisäksi jako sielun ja ruumiin välillä ei kristinopissa ole ollut täysin selvä ja käsitys ylösnousemuksesta vielä reformaation jälkeenkin kenties hyvinkin konkreettinen. Näin ollen muumioituminen on ylösnousemuksen avustamiseksi ja ehkä jopa kadotuksen välttämiseksi voinut muodostua jopa hautauksen toivotuksi lopputulokseksi. (Rimpiläinen 1971: 223; Paavola 1998: 34–35, 44, 146–147, 165–166.) Kirkkoherra Rungiuksen saarnojen käsikirjoitusten puuttuessa ei kuitenkaan ole mahdollista päätellä, onko hän todella joskus saarnan-

nut ruumiinsa säilymisestä, vai onko kyse sittenkin ainoastaan myöhemmästä sepiteestä (Väre et al. 2015; Väre 2017: 79).

Tähän hetkeen palatakseni, etenkin muumion nykyaikaiselle vieraille, joka ei kenties ole uskonnollinen, tai enää yhteydessä oman kuolevaisuutensa kanssa, muumio on käytännön muistutus aikamme väijäämättömästä rajallisuudesta tällä planeetalla. Lisäksi monien muiden, tavanomaisempien monumenttien tavoin se on edelleen myös tärkeä nähtävyys alueella vieraileville turisteille. Aikanaanhan kerättiin jopa pääsymaksuja muumiosta kiinnostuneilta kirkkovierailta, ja saatu tuotto käytettiin kirkon kunnossapidon ja opastustoiminnan kustannusten kattamiseen. (Knihtilä 1982; Kallinen 1990: 130–133; Väre 2017: 50, 99.)

Nykyisin muumiota pääsee katsomaan ilmaiseksi kesäisin auki olevassa Keminmaan vanhassa kirkossa. Tällä hetkellä kirkko on kuitenkin väliaikaisesti suljettu käynnissä olevan katto remontin vuoksi.

FT Tiina Väre esitti väitöskirjansa *Osteobiography of Vicar Rungius: analyses of the bones and tissues of the mummy of an early 17th-century Northern Finnish clergyman using radiology and stable isotopes* julkisesti tarkastettavaksi Oulun yliopistossa perjantaina 28.04.2017. Vastaväittäjänä toimi dosentti Heikki S. Vuorinen Helsingin yliopistosta ja kustoksena dosentti Markku Niskanen Oulun yliopistosta.

Väitöskirja on julkaistu sekä painettuna että sähköisenä:

Väre, T. 2017. *Osteobiography of Vicar Rungius: analyses of the bones and tissues of the mummy of an early 17th-century Northern Finnish clergyman using radiology and stable isotopes*. Acta Universitatis Ouluensis. B 150, Humaniora. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526215259>

tiina.vare@oulu.fi

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- OMA, Kemin seurakunnan arkisto, Pääkirja, Kirkon tulojen ja menojen tilit 1700–1716 (IITI:2). <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=5856039>>. (Luettu 1.6.2017)
- OMA, Kemin seurakunnan arkisto, Hautausmaata- ja -kappelia koskevat asiakirjat, Hautaluettelo 1728–1728 (IAI:1). <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=37120262> (Luettu 1.6.2017)
- OMA, Oulun hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto Eb: 32, Piispantarkastuksenpöytäkirjat 1862 – 978: 14–17.9.1892.
- Paavola, K. 1997. Keminmaan vanhan kirkon hautojen tutkimus. E. Ojanlatva & K. Paavola (toim.), *Keminmaan kirkkohaudat*. *Meteli* 14: 1–4. Oulu: Oulun yliopisto.

Elektroninen aineisto

- Kaiku. 1887. Kaikun toimitukselle. Muuan matkamuistelmia. Kaiku 8. 29.1.1887. <<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanoma-lehti/binding/51406?term=Rungius#?page=3>> (Luettu: 1.6.2017)
- Vahtola, J. 1997b. Rungius, Nicolaus (noin 1560–1629). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu 16.9.1997. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/463/>> (Luettu 1.6.2017)
- Väänänen, K. 2011a. Rungius, Nicolaus Matthiae (noin 1560–1629). Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721 -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 9. Julkaistu 19.1.2011. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<http://www.kansallisbiografia.fi/paimenmuisto/henkilo/2153>> (Luettu 1.6.2017)
- Väänänen, K. 2011b. Ruuth, Simon Nicolai (K 1615). Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721 -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 9. Julkaistu 19.1.2011. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<http://www.kansallisbiografia.fi/paimenmuisto/henkilo/2160>> (Luettu 1.5.2017)

Tutkimuskirjallisuus

- Abrahams, R.D. 1968. Introductory remarks to a rhetorical theory of folklore. *J Am Folklore* 81: 143–158.
- Alderman, D.H. & Dwyer, O. J. 2009. Memorials and monuments. R. Kitchin & N. Thrift (toim.), *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol 7: 51–58. Oxford: Elsevier.
- Borg, F. 1944. Vanha kirkko ja kirkkoherra. *Helsingin sanomat*, 22.6.1944.
- Cajanus, K.I. 1927. *Piirteitä Kemin maaseurakunnan kirkkojen historiasta*. Tornio.
- Calamnius, J.W. 1868. Muinais-tiedustuksia Pohjanperiltä. *Suomi: Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. 2 (7): 191–267.
- Cameron, A.C. & Oxenham, M. 2012. Disarticulation sequences and scattering patterns in temperate southeastern Australia. *Aust J Forensic Sci* 44: 197–211.
- Castrén, Z. 1894. Vanhan ajan muistoja Kemin, Tervolan ja Simon seurakunnista. *Luetteloja Suomen muinaisjäännöksistä XX. Ylipainos Suomen muinaismuisto-yhdistyksen aikakauskirjasta XIV*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fellman, J. 1906. *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I*. I. Fellman (toim.), Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hiekkanen, M. 2014. *Suomen keskiajan kirkot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hedman, O. 1969. *Kemin kaupungin historia I. Katsaus Kemin seudun ja Kemin Lapin varhaisempiin vaiheisiin*. Tampere.
- Huurre, I. 1983. Vainajiin osataan maalla suhtautua luontevasti. Keminmaalaiset: Rungius-kohu hurskastelua. *Helsingin Sanomat*, 31.1.1983.
- Hyötyniemi, J. E. 1953. Muinainen Suur-Kemi ja sen papiston sivistysmerkitys. *Jatuli* 4: 32–43.
- Itkonen, T. 1976. *Keminmaan kirkkojen vaiheilta*. Kemi: Kemin seurakunta.
- Itkonen, T. 1984 (1950). Suur-Kemin seurakunta. *Jatuli* 2 (näköispainos): 54–65.
- Kallinen, M. 1990. Legendoja ja käsityksiä Rungiuksista kansan suussa ja politiikan välineenä. *Jatuli* 21: 124–136.

- Knapp, A.B. 2009. Monumental Architecture, Identity and Memory. *Proceedings of the Symposium: Bronze Age Architectural Traditions in the East Mediterranean: Diffusion and Diversity*. Weilheim: Verein zur Förderung der Aufarbeitung der Hellenischen Geschichte: 47–59.
- Knihtilä, J. 1982. Keminmaan muumio kiinnostaa ja askarruttaa. *Kaleva*, 2.8.1982.
- Nielsen, A.E. 2008. The materiality of ancestors: Chullpas and social memory in the Late Prehispanic history of the South Andes. B.J. Mills & W.H. Walker (toim.), *Memory work: Archaeologies of material practices*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.
- Niinimäki, S., Heikkilä, T., Niinimäki, J., Niskanen, M., Núñez, M. & Junno, J.A. 2011. Rungiuksen muumion osteoantropologinen tutkimus. J. Ikäheimo, R. Nurmi & R. Satokangas (toim.), *Harmaata näkyvissä – Kirsti Paavolan juhla kirja*: 265–274. Oulu.
- Numbers, R.L. 2003. Science without God: natural laws and Christian Beliefs. D.C. Lindberg & R.L. Numbers (toim.), *When Science and Christianity Meet*: 265–286. Chicago: University of Chicago Press.
- Núñez, M., Paavola, K. & García-Guixé, E. 2008. Mummies in northern Finland. P. Atoche Peña, C. Rodgues Martin & M. Ángeles Ramírez Rodríguez (toim.), *Mummies and Science, Wold Mummies Research, Proceedings of the VI Wold Congress on Mummy Studies*: 123–128. Lanzarote, Teguiise.
- Nyberg, J. 2010. A Peaceful Sleep and Heavenly Celebration for the Pure and Innocent. The Sensory Experience of Death during the Long Eighteenth Century. F. Fahlander & A. Kjellström (toim.), *Making Sense of Things. Archaeologies of Sensory Perception*. PAG - Postdoctoral Archaeological Group. *Stockholm Studies in Archaeology* 53, 2010. Stockholm: Department of Archaeology and Classical History, Stockholm University.
- Oikelmus, R. 1984 (1950). Historiallinen tutustumiskohde. *Jatuli* 2 (näköispainos): 61–65.
- Paavola, K. 1998. *Kepeät mullat. Kirjallisiin ja esineellisiin lähteisiin perustuva tutkimus Pohjois-Pohjanmaan rannikon kirkkohaudoista*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 28. Oulu: Oulun yliopisto.
- Piombino-Mascali, D., Aufderheide, A.C., Panzer, S. & Zink, A.R. 2010. Mummies from Palermo. A. Wiczorek & W. Rosendahl (toim.), *Mummies of the World*: 357–361. New York: Prestel.
- Rimpiläinen, O. 1971. *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa*. Väitöskirja. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Symonds, J., Ylimaunu, T., Salmi, A.K., Nurmi, R., Kallio-Seppä, T., Kuokkanen, T., Kuorilehto, M. & Tranberg, A. 2015. Time, seasonality, and trade: Swedish/Finnish-Sámi interactions in early modern Lapland. *Historical Archaeology* 49: 74–89.
- Vahtola, J. 1997a. Vaikene vuosisata (1601–1721). R. Satokangas (toim.), *Keminmaan historia*: 86–177. Jyväskylä.
- Väre, T. 2017. *Osteobiography of Vicar Rungius. Analyses of the bones and tissues of the mummy of an early 17th-century Northern Finnish clergyman using radiology and stable isotopes*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B 150, Humaniora. Oulu: Oulun yliopisto.
- Väre, T., Niinimäki, S., Junno, J.A., Niinimäki, J., Niskanen, M. & Núñez, M. 2011. Computed tomography in aid of osteoarchaeology – a case study of mummified remains of vicar Nikolaus Rungius. *Fennoscandia Archaeologica* 28: 85–88.
- Väre, T., Niinimäki, S., Nurminen, N., Junno, J.A., Väre, L., Kuha, A., Heinonen, J. & Pulkkinen, H. (käsikirjoitus) Ambient conditions of church burials can lead to natural mummification – temperature and humidity data of three churches in Northern Finland. T. Kallio-Seppä, P. Mullins & S. Lipkin (toim.), *Historical Archaeology, Special issue 2018*.
- Väre, T., Núñez, M., Niinimäki, J., Junno, J.A., Niinimäki, S., Vilkkama, R. & Niskanen, M. 2015. Fame after Death: The Unusual Story of a Finnish Mummy and Difficulties Involving its Study. *Thanatos* 4 (2): 69–77.